

A KIVÁNDORLÁS KÉRDÉSÉHEZ

Az északi megyék és a szlovák anyanyelvűek kivándorlása (1870—1914)

Írta: POLÁNYI IMRE

A kivándorlás nem csupán magyar jelenség, Magyarország viszonylag későn került a nincstelenek vándormozgalmának sodrába. A kapitalizmus fejlődése a kis egzisztenciák tömegeit tette tönkre anélkül, hogy a proletarizálódó tömegek egésze számára új megélhetést biztosított volna. A kistulajdonosok, elsősorban a parasztok elszegényedése, tönkremenése tömeges méreteket öltött, az ipar felszívóképessége ezzel nem tartott lépést. A munkanélkül maradt vagy éhbérért dolgozó nincstelenek tömegei kerekedtek fel, kedvezőbb életkörülményeket keresve más, többet és jobbat ígérő kapitalista államok felé. A kivándorlás így mint kísérő jelenség nyomon követte a tőkés fejlődést nyugatról keletre. A XIX. században és a XX. század elején, az első világháborúig 50 millió ember hagyta el Európát, többségük az Egyesült Államokba vándorolt. Angliából a napoleoni háborúk után indult meg a kivándorlás és az 1840—1860-as években kulminált; különösen az íreket érintette, közel ötmillió ember hagyta el hazáját. Németországból, ahol a kivándorlás az 1880-as években érte el tetőfokát, csupán az Egyesült Államokban több mint ötmillió ember keresett új otthont. Ezzel egyidőben indult meg az olaszok hivándorlása, a század végén pedig Kelet-Európába csapott át a kivándorlás hulláma. Elsőként a lengyeleket érintette, majd Oroszországot és az Osztrák-Magyar Monarchiát. A századfordulón és a XX. század elején már e keleti részek adták az európai kivándorlók többségét, az Egyesült Államokba bevándoroltak negyedrésze a Monarchiából érkezett [1].

A belső elvándorlás és időszaki munkásvándorlás

A parasztság végleges elvándorlása a mostoha hegyvidékről nem újkeletű, nem a kivándorlással kezdődik. A XVIII. századi telepítések során ezerszámra hagyták ott megyéjüket a szlovák családok. E században szlovák jobbágyokkal népesítették be a mai Szlovákia területén kívül eső mintegy 56 községet; a XIX. század első felében Bácska, Bánát, Szerémség és Horvátország-Szlavónia területére telepítettek az északi megyékből. Tömegesen telepedtek meg szlovák favágók és szénégetők a bihari érchegységben és Szilágy megyében is [2]. Ez az eltelepedés, bár kisebb mértékben, a XIX. század második felében, sőt a XX. század elején is folytatódott, de a „menekülés” főiránya az 1870-es évektől már külföld. E Magyarországon belüli széttrajzás eredménye, hogy 1900-ban az északi megyék egy és háromnegyedmillió szlovák anyanyelvű lakosa mellett

az ország többi megyéjében negyedmillió szlovák élt, a szlovák anyanyelvűek 12 százaléka [3].

Hasonlóan nagyarányú volt a belső időszaki vándorlás. Az északi hegyvidék lakóinak jelentős hányada járt évről-évre az ország más részeibe, főleg az Alföldre, mezőgazdasági idénymunkára. Nem befolyásolta jelentősen e vándormozgalom nagyságát sem a kivándorlás, sem az ipar viszonylagos fejlődése az északi megyékben. Elsősorban a kisbirtokos parasztok vettek benne részt, akik főként terményben kapták bérüket, ezzel egészítették ki saját silány földjük termését, és így biztosították egész évi szükségleteik kielégítését. Természetesen a saját földdel rendelkező kisparasztok rövid idénymunkát vállaltak, a mezőgazdasági munkások, napszámosok 6–10 hónapi munkára szegődtek el. E belső munkásvándorlás méreteit tekintve is nagy, az északi megyék közigazgatási hatóságainak adatai szerint évente átlagban kétszázezer embert mozgatott meg az északi megyékben. Egyedül Trencsén megyéből járt évente rendszeresen az Alföldre 20–25 000 ember, de hasonlóan nagy számban Árva, Liptó, Turóc, Pozsony, Szepes, Zemplén, Hont, Gömör, és Nógrád megyékből (ill. Ung, Bereg és Máramarosból) [4]. De az időszaki munkát vállalók vándorlása a szomszéd országok felé is irányult. Nyitra megye pöstyéni és vágujhelyi járásából tavaszanként 500–2 000 ember ment Romániába 5–6 hónapos mezőgazdasági munkára [5], Trencsén és Pozsony megyéből Cseh-Morvaországba és Ausztriába [6]. Az északi megyék lakóinak, különösen a szlovákoknak e létbiztosító mozgalmá érthetővé válik a következőkből is: az ún. magyar nyelvterületen a népsűrűség ugyan $70.4/\text{km}^2$, a nemzetiségi nyelvterületen $48.5/\text{km}^2$, azonban ha a megművelt területhez viszonyítjuk (szántó, kert, szőlő), a magyar nyelvterületen 132, a nemzetiségin 168 ember jut egy négyzetkilométerre. Vagyis a kevesebb és rosszabb termőföldön több ember élt [7].

E belső vándorlás eredménye, hogy 1910-ben minden 12-ik szlovák Magyarország nem szlovák-lakta megyéjében, minden hetedik pedig szülőmegyéjén kívül élt.

A kivándorlás

Az adatfelvételek nem adnak pontos képet a kivándorlók pontos számáról, a kivándorlás statisztikai megfigyelése hivatalosan csak 1899-ben indult meg. Azonban ennek is nagy hiányossága, hogy az útlevél-statisztikához kapcsolódott, nem tartalmazza az útlevél nélkül kivándoroltak nagy számát; nem ad képet a családfőfel kivándorolt családtagokról; s nem tartalmazza az 1899 előtti kivándoroltak számát.

A hivatalos statisztika szerint 1899–1913-ban 1 195 236 magyar honos vándorolt ki (Horvátország-Szlavónia nélkül). Ha ehhez hozzávesszük az Egyesült Államok 1881–1898 közötti bevándorlási-, vagy az európai kikötők adatait (316 286, ill. 372 091), számuk másfélmillió fölé emelkedik. Ha a kikötők adatait vizsgáljuk az 1871–1913 közötti időszakban, a kivándorlók száma ennél is magasabb. A kikötői statisztikák 2 038 233 kivándorlót mutatnak ki, akiket az Egyesült Államokba szállítottak Magyarországról. Hasonlóan nagy számot mutat ki az amerikai bevándorlási hivatal statisztikája is. Vegyük hozzá a Romániába, Németországba és más európai és tengerentúli államokba kivándoroltak számát, s nem járunk messze az igazságtól, ha közel két és félmil-

lióra tesszük az első világháború kitöréséig Magyarország területéről kivándoroltak számát [8].

A kivándorlók nemzetiségét tekintve, az 1899–1913-as magyar statisztikai adatok szerint, egyharmada volt magyar, kétharmada nem magyar anyanyelvű. A nem magyar anyanyelvű kivándorlók többségét pedig a szlovákok alkották. Sorrendben utána a németek és románok következnek [9].

A szóbánforgó észak-magyarországi megyékből [10] az említett hivatalos statisztikai adatok alapján 391 227 ember vándorolt ki 1899–1913 között, az összes magyarországi kivándorlók 32,7 százaléka [11], közülük 268 368 szlovák nemzetiségű, e 16 megye kivándorlóinak 68 százaléka. A szlovák anyanyelvű kivándorlók számát az amerikai statisztika (1900–1913 között) 387 472-ben állapítja meg, az összes magyarországi kivándorlók 26,4 százaléka [12]. Továbbá, ha elfogadjuk a kikötők adatait — ami egyezik az USA bevándorlási adataival —, a szlovák anyanyelvű kivándorlók számát több mint félmillióra tehetjük, ami Magyarország 1910 évi szlovák anyanyelvű lakosságának 26 százaléka. (A rutének 21—, németek 20—, románok 11—, magyarok 6,6 százaléka vándorolt ki 1910-es népszámhoz viszonyítva). Területi megosztás szerint vizsgálva is azt állapíthatjuk meg, hogy míg 1910-ben a 16 északi megye összlakossága Magyarország egész lakosságának 18 százalékát alkotta (H—Szl. nélkül), a kivándorlóknak viszont 33 százalékát adta, vagyis közel kétszeres volt innen a kivándorlás, mint az ország más területéről [13].

Természetesen az északi megyék összes kivándorlóinak és a szlovák kivándorlóknak a száma nem oszlott meg egyenletesen a megyék között. Az északkeleti megyék, Zemplén, Abauj, Sáros, Szepes szolgáltatták a legtöbb kivándorlót, innen távozott az északi megyék kivándorlóinak 58 százaléka (227 629) [14]. E szám azonban korántsem fedi a való helyzetet, abszolút számokban kifejezve lényegesen magasabb volt a kivándoroltak száma. Részen azért, mert ez az adat nem tartalmazza az 1899 előtt kivándoroltakat, s az 1870-es években éppen innen indult meg a tömeges kivándorlás. Részen pedig figyelembe kell venni az illegális kivándorlókat [15]. Ilyen alapon elfogadhatónak látszanak az alább közölt adatok [16]:

Megye	A kivándoroltak száma				
	1881–1890	1891–1900	1900–1910	1911–1913	összesen
Abauj	19,912	14,532	34,843	7,910	77,197
Sáros	21,956	21,402	35,824	6,569	85,751
Szepes	22,124	11,202	33,784	5,763	72,873
Zemplén	16,458	22,873	60,652	12,812	112,795
Összesen;	80,450	70,009	165,103	33,054	348,616

Ez a magas szám a négy megye 1880 évi összlakosságának közel fele (43,7%), az 1910. évi összlakosságnak pedig 37,9 százaléka. Ha kis részük haza tért is, megdöbbentően magas szám. E megyékben egyes járások, községek elnéptelenedése, különösen a férfilakosság csökkenése ennél is magasabb. Így

Zemplénben rendkívül aránytalan a kivándorlás megoszlása a déli (Bodrogköz, Sátoraljaújhely, Tokaj, Szerencs) és a középső- és északi járások között (Nagy-mihály, Homonna, Gálszécs, Varannó, Szina, Sztropkó). Ballagi idézett munkájában közölt adatok szerint az 1879–1891 között kivándorolt zempléniak 92 százaléka az északi és középső, túlnyomóan szlováklakta járásokból vándorolt ki, s csupán 8 százaléka a déli, magyarlakta járásokból. Hasonló volt a helyzet a másik három megyében is [17].

A többi északi megye sem maradt érintetlen. Korán és nagy arányokban indult meg a kivándorlás Gömör, majd Trencsén, Nyitra, továbbá Árva, Liptó, turóc és Zólyom megyékből. Legkevesbé érintette Bars, Hont, Nógrád, Pozsony és Komárom megyéket. E területekről 1899–1913 között 163 598-an vándoroltak ki a hivatalos adatok szerint [18]. Természetesen a kivándorlás itt is magasabb ennél a már ismert okok miatt.

Az Egyesült Államokba irányuló kivándorlásnál kisebb, de nem elhanyagolható mennyiség az Oroszországba, Németországba és Ausztriába irányuló kivándorlás e területekről. Az abszolút számokban kifejezett oroszországi kivándorlás nem nagy, de figyelemre méltó, hogy 57 százaléka elsősorban Turóc, valamint Árva, Nyitra és Trencsén megyékből távozott.

A Duna balpartjáról Németországba ugyancsak Trencsén, Nyitra, valamint Pozsony megyéből történt kivándorlás.

E kettőnél nagyobb arányú volt az Ausztriába vándorlás. A hivatalos kivándorlási statisztika adatai között nem szerepel az utazási lehetőség kötetlenebb formája, ezért ellenőrizhetetlensége miatt. De több mint százezer emberről lévén szó, feltétlenül figyelembe veendő. Támpontot a népszámlálási adatok nyújtanak. Az 1910 évi népszámlálási adatok szerint több mint negyedmillió magyar honos élt Ausztria „tartományai” területén. Harmadrészüket a Duna balparti, három százaléka a Tisza jobbparti megyéiből. Számszerint a legtöbb Pozsony, Nyitra és Trencsén megyékből található. Többségüket Bécs városa szívtta fel (58%), de viszonylag nagy számban irányult Cseh-Morvaország és Szilézia felé. A Duna balpartjáról az osztrák tartományokba távozók közel 20 százaléka Cseh-Morvaországba és Sziléziába távozott, e 20 százalék fele Trencsénből, negyede Nyitrából. A Tisza jobbpartjáról pedig elsősorban Galiciában található a legtöbb kivándorló — Bécs mellett [19].

Megfigyelhető, hogy amíg az északkeleti megyék kivándorlóinak 99,5 százaléka tengerentúlra ment, az északnyugati, különösen Pozsony, Nyitra és Trencsén megyék mozgalma arányosabban oszlott meg Amerika és Európa államai között. Az északnyugati megyékben jobban érvényesült a fejlettebb osztrák és német ipar vonzása, különösen a XX. század elején.

Ha a kivándorlók foglalkozását tekintjük, azonnal szembeötlő, a parasztok és napszámosok nagy száma és aránya, és kitűnik: a kivándorlás — parasztkérdés. A kivándorlók kétharmada volt önálló földműves, vagy mezőgazdasági cseléd és napszámos, de hozzájuk számíthatjuk a „külön meg nem nevezett ágakban” dolgozó napszámosokat is, ezekkel együtt arányuk a kivándorlók háromnegyedére emelkedik. Foglalkozási adataink csak az 1906–1907 és az 1911–1913-as periódusokból vannak, de ezek az arányok az egész kivándorlási időszakra érvényeseknek tekinthetők, annál is inkább, mert a fenti két időszakban távozott a kivándorlók mintegy 60 százaléka. Az önálló, tehát földtulajdonnal rendelkező kivándorlók aránya 1905–1907-ben országosan 10,6, 1911–1913-ban 14,3 százalék, a szlovák kivándorlóknál 17,6 ill. 21

százalék, tehát jelentősen magasabb az országos arányoknál. A mezőgazdasági cselédek és napszámosok aránya országosan 54,8, ill. 52,4 százalék, a szlovákoknál 46,1 ill. 40,2 százalék. Szembetűnő a cselédek napszámosok bár csökkenő, de hatalmas aránya. A k. á. és k. m. n. napszámosoké viszont növekedett (országosan 11,1 — 11,8, a szlovákoknál 16,1 — 18,4 százalék). Az adatokból látható, magasabb volt a szlovák kivándoroltaknál az önálló földművesek és a k. a., k. m. n. napszámosok aránya mint az országos-, vagy magyar anyanyelvű mezőgazdasági cselédek és napszámosok aránya. Az őstermelők (önálló, mezőg. cseléd és napszámos) és k. m. n. napszámosok aránya különösen magas volt Zemplén, Abauj, Sáros, Árva, Trencsén és Honf. megyékben, mindenütt nyolcvan százalékon felül (Zemplénben 91,2%), de az 1905—1907-es periódusban Gömör, Pozsony, Bars, Komárom megyékben is meghaladta a 70 százaléket. A bányászatban és iparban dolgozók, vagyis a munkások száma és aránya mindkét periódusban magas volt Liptó, Nógrád, Bars, Zólyom és Turóc megyékben, a házi cselédké pedig Nyitra, Pozsony, Liptó, Turóc és Szepes megyékben [20].

A kivándorlás okairól

„Mikor itthon már nincs semmi módja a boldogulásra, mikor már feléje rí gyermekei szeméből az éhség, akkor szánja el magát és elmegy... oda, ahol remél munkát és kenyeret.” (Néptanítók Lapja 1900, 43. sz., Somogyi Béla.)

A kivándorlás okait már a kortársak keresték, vizsgálat tárgyává tették, de többségük csak a tüneteket ismerte fel. Kevesen jutottak el a baj gyökeréig, még kevesebben mondták ki, hogy tápláló forrása a parasztság földínsége. A bajok orvoslására tett jóindulatú javaslatok sem mentek túl a tüneti kezelésem. Érdemes végiggallózni a hivatalos személyek és intézmények jelentéseit, miben látták az okokat, mellőzve a rosszindulatból, vagy tudatlanságból fakadó olyan megállapításokat, mint „faji sajátosság”, „vándorhajlam”, „parasztgögg”, „aranyláz” stb. [21]. Hegedűs Lóránt, Neményi Bertalan, sőt a Társadalomtudományi Egyesület néhány tagja is, egyes szociáldemokrata közírók mellett, eljutottak a parasztság földínségének megállapításáig, a földínség okaként a kötött birtokok túltengését említik, amelyek akadályozzák a parasztok földvásárlását, és javasolták a kötött birtokok, elsősorban a városi-községi földek felparcellázását, eladását [22]. A közigazgatási hatóságok számtalan jelentése egyeb. bajokat sorol fel, amelyek feltétlenül hozzájárultak a nagyarányú kivándorláshoz, de e felsorolt okok túlnyomó többsége is a földínségből fakad. S ez hiányzik e jelentésekből. Trencsén vármegye közgazdasági előadója a néprenehezítő nagy adminisztratív nyomást, az adók súlyát, a parasztbirtokok felparcellázását emeli ki. Gróf Mailáth József szerint a rossz közigazgatás, az uzsora és a jogvédelem hiánya húzta ki a földet a paraszt lába alól. Szepes megye főispánja is a földbirtok elaprózódását, a nagy közterheket, az erdei legeltetési túllamat, a kereseti lehetőség hiányát okolja. Hasonlóan Árva megye alispánja, a Besztercebányai Kereskedelmi és Iparkamara, valamint Liptó megye főispánja, hozzátéve az elmaradott mezőgazdasági kultúrát, a rossz érté-

kesítési és hitelviszonyokat. Nyitra és Sáros megyék a birtokelaprózódást és az eladósodást emelik ki. Végül a Trencsén megyei Kivándorlási Bizottság a hasonló felsoroláshoz hozzáteszi az „emberséges bánásmód hiányát” [23]. Szinte valamennyi jelentés említi a rossz terméseredményeket, a gyakori elemi csapásokat követő éhínségeket, a kereseti viszonyok állandó romlását.

Mindeme bajok forrása a paraszti társadalom felbomlása a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének eredményeként. A konjunktúra, a javuló hitelviszonyok serkentőleg hatottak a kiegyezés után a mezőgazdaság tőkés fejlődésére. A nagybirtokos arisztokrácia, mint vezető politikai tényező, részesedett a finanszírozás profitjából, a nagybirtok számára azonban a tőkefelhalmozás legfontosabb tényezője a gabonaértékesítés kedvező lehetősége volt. A kiegyezés után kötött szerződések biztosították a nyugat-európai gabonapiacot. E kedvező értékesítési viszonyok kedvezően hatottak a nagybirtok árutermelésére. Az 1880-as évektől azonban az amerikai és a kelet-európai gabona versenye, a védvamos rendszer elterjedése e piac elvesztését eredményezte, a veszteséget csak részben pótolta a malomipari termékek kivitelének fokozása. A nagybirtok kénytelen a belső piac felé fordulni, ennek korlátozott felvevőképessége viszont előidézte a századvégi mezőgazdasági válságot.

A mezőgazdasági válság korántsem érintette olyan súlyosan a nagybirtokot, mint a parasztbirtokot. A válság idején felduzzadt jelző a mezőgazdaság eladósodásával járt, de ez a nagybirtokon lehetővé tette a beruházás növekedését. Elvesztette ugyan a földjáradék egy részét a kölcsön kamatainak fizetésével, de visszanyerte a kölcsönök beruházásával emelkedő profit formájában. A kölcsönök lehetővé tették — a gabonaárak esése pedig rákényszerítette a mezőgazdaságot a belterjes gazdálkodás fejlődésének útjára, a külterjes gazdálkodás keretén belül, de ez nem hozott lényeges változást a mezőgazdaság egész rendszerében. A nagybirtoknak is csupán kisebb hányada lépett erre az útra [24].

A tőkés fejlődés, a növekvő árutermelés meggyorsította a parasztság felbomlását. XIX. század végi válság lökést adott e folyamatnak. A gabona árának esése, az értékesítési nehézségek, az elmaradt technika, a növekvő uzsora, a jelzálog- és adóterhek, a váratlan elemi csapások a romlás felé sodorták a közép- és kisparasztságot. A statisztikai adatfelvételek nem adnak lehetőséget a pontos összehasonlításra, de más tényezők figyelembevételével a felbomlás tendenciája világosan kimutatható [25].

Az 1895. évi statisztikai felvétel magában foglalja a néhány holddal rendelkezőket, akiknek nem a földművelés volt a fő foglalkozásuk, iparosok, kereskedők stb., valamint az apró parcellával rendelkező agrárproletárokat is. Ugyanakkor nem terjed ki a tisztán legelő- és erdőgazdaságokra; az 5 holdon aluli gazdaságok száma az összes gazdaságok 53,57 százaléka, a kezükben levő föld az egésznek csupán 6,99 százaléka. Az 5–10 holdas gazdaságok aránya 19,20%, a birtokolt föld aránya 9,22%. Tehát a szegényparaszti gazdaságok alkották a gazdaságok 72,77 százalékát, de a földnek csak 15,21 százalékával rendelkeztek [26]. Az 1895-ös felvétel és az 1910-es népszámlálási adatok az adatfelvétel közötti különbségek és a nagyarányú kivándorlás ellenére is azonos százalékat mutatnak, 1910-ben a 10 holdon aluli gazdaságok aránya 72,88%. A 0–5 holdas kisparaszti gazdaságok számának csökkenéséhez mérten nagy arányban csökkent e gazdaságok tulajdonában levő egész terület. A gazdaságok száma 1869–1895 között 11,4 százalékkal, a tulajdonukban levő föld-

terület viszont 67 százalékkal [27]. Az egy gazdaságra jutó átlag 4,57 kat. hold 1,7 holdra zuhant.

Az ország északi megyéiben a parasztság felbomlásának és tönkremenésének a folyamata szembeötlőbben mutatkozik meg. Az 1870-es években az északi megyék nagy részében a gazdaságok többsége 5 holdon aluli, kilenc megyében [28] 1869–1880 között a parasztgazdaságok száma 35 százalékkal csökkent, a mezőgazdasági proletárok száma 28 százalékkal emelkedett [29]. Az 1870-es évek rossz termései nagy szerepet játszottak az északi megyék különben is gyéren termő földjein gazdálkodó parasztok elszegényedésében; a természeti csapások Árva és Sáros megyéket érintették súlyosan. Az 1880–1900-as évek rossz termése pedig Trencsén, Zólyom, Zemplén és ismét Árva és Sáros megyéket tizedelte meg.

A tíz északi megyében a törpe- és kisgazdaságok alkották a gazdaságok 99 százalékát [30].

Az északi megyék lakosságának nagyobb százaléka dolgozott, az országos átlagnál, a mezőgazdaságban. 1890-ben három megyében a lakosnagnak több mint 65 százaléka, tizenegy megyében 70–80 százalék között, két megyében 81–87 százalék között [31]. Továbbá figyelembe veendő, hogy a paraszti gazdaságok száma ugyan 25 százalékkal magasabb, mint a magyarlakta területeken, de itt a termőterület (szántó, kert, szőlő) az egész területnek csak kb. 40 százaléka, nagyobbik része erdő, rét, legelő, vagy éppen terméketlen terület. Az önálló gazdaságok számának csökkenésével esett a mezőgazdasággal foglalkozók száma, csökkent a cselédek, éves szolgák és napszámosok száma és aránya is. 1869–1900 között kb. 29 százalékkal, ezen belül az önálló birtokosok száma 12 százalékkal, a csalédek stb. száma 39 százalékkal. Ez a folyamat a XX. század elején folytatódott [32]. A csökkenés a kis- és középparaszti gazdaságok felbomlását tükrözi, de a kisparaszti gazdaságok tönkremenése gyorsabb folyamat volt, mint a középparaszti gazdaságok elaprózódása. A mezőgazdasági proletariátus számának nagyarányú csökkenése az iparban történt elhelyezkedésükkel és a kivándorlással van összefüggésben. Pl. 1900–1910 között Liptó megyében 21,3 százalékról 30,6-re, Turócbán 19,8-ról 25,9-re emelkedett az iparral és bányászattal foglalkozók száma.

Mielőtt rátérnénk a parasztság elnyomódása konkrét okainak vizsgálatára, ki kell térnünk egy olyan tényre, amely rávilágít a szlovák parasztság súlyosított helyzetére nemcsak a vegyes nemzetiségű, de a túlnyomóan szlovák nemzetiségű megyékben is. Példának vehető Árva megye, amely a 10 szlovák többségű megye közül ilyen értelemben a legjobban állt. Árva megye szlovák nemzetiségű parasztságának aránya mintegy 90 százalék, s a földbirtokok területének csak 62 százalékaival rendelkezett. Ennél rosszabb volt az arány pl. Zólyom, Liptó, Nyitra, Trencsén, Bars megyékben. E területeken szükségszerűen összefonódott e probléma következtében a parasztság kérdése a nemzetiségi kérdéssel, ami feltétlenül súlyosbítóan hatott a szlovák parasztság helyzetére.

A parasztság elszegényedésének s ezen keresztül a kivándorlásnak konkrét okait keresve, vizsgálni kell az északi megyékben a parasztok gazdálkodási módját, a parasztgazdaságok technikai felszerelését és igaerő-ellátottságát, a legelőelkülönítést, a kötött forgalmú birtokok kiterjedését, a jelzálogterhek és az uzsora hatását, az adórendszert, mint a legfontosabbakat és néhány más problémát.

Az elmaradt, feudális gazdálkodási mód különösen az északi és keleti nemzetiségi vidékeken hatott nyomasztóan, elsősorban a kisparaszti birtokokon. A tagosítatlan parcellákon eleve lehetetlen volt a fejlettebb mezőgazdasági kultúra. E szétदारaboltság az északi megyékben szembeötlő. Sáros megyében egyetlen parasztbirtok sem található egy tagban, Zemplén megyében többségük tagosítatlan, a kisbirtokok e két megyében általában 8–16 tagban fekszenek [34]. Trencsén megyében kirívóbb példákat is találunk. Karasznya községben egy kisparaszt 2 hold 400 négyszögöles szántója 37 darabból, egy másik kisparaszt 1,7 holdja 31 darabból állt [35]. A parasztbirtokokon uralkodó gazdálkodási mód a háromnyomásos, az északi határmenti földeken azonban nem ritka a kétnyomásos sem, pl. Zemplénben, ahol nem is pihentették a földet. De a háromnyomásos rendszernél is ritkán alkalmaztak takarmánytermelést, a földet alig trágyázták az állattenyésztés fejletlensége következtében. A talajerő így sok helyen gyorsan kimerült, a terület elkopárosodott [36]. A primitív gazdálkodási mód következtében nagy volt az ugaron hagyott terület. Zemplénben a XIX. század kilencvenes éveiben a szántóföld 20–25 százaléka maradt ugaron [37], 1898-ban négy északi megyében haladta túl a 20 százalékot, nyolc megyében 12–18 százalék között volt [38].

Rendkívül kezdetleges volt a parasztgazdaságok technikai felszerelése. Az 1895-ös felmérés adatai szerint a tíz megyében az 5 holdig terjedő törpebirtokokon 6,5 gazdaságra jutott egy eke, illetve 0,15 eke esett egy törpegazdaságra. Egyes megyékben még rosszabb a helyzet; Zólyomban 13,6, Barsban 9,8, Turócbán 8,7 törpegazdaságra jutott egy eke. A 138 276 törpegazdaság 21 251 ekével rendelkezett, tehát a törpegazdaságok 15,3 százalékának volt ekéje, az ekék közül is 90 százalék még fagerendelyes [39]. A legtöbb megyében a századfordulón is maguk készítették az ekét, boronát, Árvában a legprimitívebb eszközt, a tövisboronát is használták [40]. Hasonlóan rossz volt más gazdasági eszközökkel való ellátottságuk is. Igaerő tekintetében sem volt jobb a helyzet. A kisparaszti gazdaságok többsége nem rendelkezett igavonó állattal. Az említett tíz megyében az 5 holdon aluli gazdaságokban mindössze 13 498 ló található, vagyis egy gazdaságra 0,09 ló jutott. Ennél rosszabb az arány Trencsén, Turóc, Szepes és Zólyom megyékben. A szegényparasztok rákényszerültek a gyengébb erejű tehén igazására. A tíz megyében egy törpegazdaságra 0,84 szarvasmarha jutott [41]. A szegényparasztok nem tudták megfelelően takarmányozni állataikat, ezért igaerejük is csekély értékű.

Az északi megyék szegényparasztjai parcelláikon a legszükségesebb élelmiszerek termelésére törekedtek, földjük nagyobbik részén gabonaneműeket — árpat és zabot — és burgonyát termesztettek [42]. Árva, Liptó, Zólyom, Sáros, Szepes, Trencsén és Turóc megyékben ezek voltak a legfontosabb termékek. 1892–1915 között a gabonaneműek vetésterülete csökkent, ha csekély mértékben is, és növekedett a burgonya és cukorrépa vetésterülete.

A szegényparasztok tönkretételében az északi és északkeleti hegyvidéken szerepet játszott az irtásföldek visszavétele, de különösen a legelőelkülönítés. Az uradalmak a legjobb legelőket maguknak biztosították, „a parasztok kerítésénél kezdődik az uradalmi erdő”, a parasztok legelőit pedig a községtől távol sziklás és meredek lejtőkön, vagy később erdősíntető területeken jelölték ki. A legelő hiánya, az erdei legeltetés tiltása visszafejlesztette a hegyvidéki nép megélhetési forrását jelentő állattenyésztést, s rendkívül súlyossá tette e megyék parasztjainak helyzetét [43]. Ilyen állapotokról számol be Egán Ede

kormánybiztoson kívül a beszercebányai királyi állattenyésztési felügyelő, 1907-ben, Zólyom, Trencsén és Túróc megyék területén: a parasztnak kopár sziklafalakat kaptak legelő címén a földesúrtól. Trencsénben 22 község „legelőjét” fásítani kellett, mert a görgeteg a falvakat és a földeket veszélyeztette; „rettenetes a szegénység, az állatok is éheznek” [44].

A parasztság helyzetét az egyes megyékben a kötött forgalmú birtokok nagysága is meghatározta. A 16 megye egész földterületének átlagosan 33 százaléka volt kötött forgalmú birtok. E megyék közül különösen magas volt Liptó és Zólyom megyékben (58,7, 57,9 százalékok), Szepes, Árva, Hont, Bars, Túróc, Gömör és Komárom megyékben is meghaladta a 33 százalékos átlagot [45].

A parasztság tönkremenésében vezető szerepet játszott az eladósodás. A kiegyezés és a gabonaválság után megnövekedett a birtokokat terhelő jelzálogadósság. Keleti Károly adatgyűjtése szerint az 1880-as évek elején a birtokkategóriák jelzálogterhe aránytalanul oszlott meg a birtoktípusok között. A terhek 37,9 százaléka a 10 holdig terjedő parasztbirtokokat terhelte, ebben a birtokkategóriában az egy holdra eső teher 60,18 Ft volt, a 11–20 holdas birtokkategóriában holdanként 26,66 Ft, míg az 1000 holdon felüli nagybirtokon (a terhek 31,2 százaléka esett rájuk) csupán 18,99 Ft [46]. A XX. század elején a parasztbirtokok közel 90 százaléka eladósodott, közöttük 33–50 százalékgig a parasztbirtokok 27,7 százaléka, 100 százalékgig 27,93 százaléka [47]. A kisparasztnak számára kedvezőtlenebb volt a lehetőség kölcsönök felvételére. Ritkán jutottak el a nagy bankokig, amelyek viszonylag kedvezőbb feltételekkel adtak kölcsönt. A közeli, vagy a helyi szövetkezetekhez, takarékpénztárakhoz kellett fordulniuk, ahol magasabb volt a kamat, pl. az 1880-as években Sárosban 7–8, Abaújban 6–9, Szepesben 7 százalék körül. Sárosban a kisparaszti birtokok jelzálogterhe elérte — a 80-as évek közepén — a földár 50 százalékát [48], Bars megyében az 1890-es években a jelzálogadósság 9,5 millióról 16,3 millióra emelkedett [49]. A jelzálogkölcsön különbözőképpen hatott a birtokkategóriákra. A nagybirtok számára a technikai felszerelés fejlesztését, gazdagparasztnak számára földvásárlást tett lehetővé, a tönkrement kisparasztnak (Zemplén, Sáros, Zólyom), Liptóban Verbicz község egy nagygazdája 150 holdas birtokot vásárolt így össze [50]. A parasztság többsége a jelzálogkölcsön következtében eladósodott, parcelláinak eladására kényszerült.

Súlyosabb volt azoknak a helyzete, akik uzsorások karmaiba kerültek. Az uzsorakölcsön legveszélyesebb formája a szegényparaszt számára, amikor pénzkölcsönért földjét zálogosította el, s kamatokat természetben fizette. A kamat nagysága függött a helyi viszonyoktól és időszakoktól, Zemplén déli részén pl. az 1880-as években 20–30 százaléknál nem volt alacsonyabb, a megye középső részein gyakran a 180–200 százalékot is elérte. Felső-Zemplénben a kisparaszti földek kétharmadát zálogolták így el kocsmárosnál vagy nagygazdánál. Hasonló volt a helyzet az 1880–90-es években Abaúj, Zólyom és Sáros megyékben is [51]. A természetbeni kamattal elzálogosított föld az uzsorás számára különösen kedvező, mert a föld haszna lényegében véve az övé a kamatokon keresztül, de adót és közterheket nem fizetett utána. Továbbá megvolt a lehetősége a spekulációra is: akkor vette meg az elzálogosított földet, amikor a föld ára a legalacsonyabb volt. Gyakori volt, különösen ínséges esztendőknél a terménykölcsön. Zemplénben nem ritkán rövid időn belül több-

szőrösét kellett visszaadni, pl. egy köből árpaért három hónap múlva egy mázsa búzát. De gyakori volt a terménykölcson ledolgozása is [52]. Ha a ledolgozott munka értékét számítjuk, ez 4–5-szörös értéket jelentett, vagyis 4–500 százalékos kamatot.

A feudális eredetű ledolgozás az északi megyékben általános jelenség a századforduló után is, különösen Sáros, Szepes, Zemplén, Abaúj és Pozsony megyékben. Sárosban egy darabka szántóért súlyos ledolgozásra vállalkoztak, gyakran heti két napot dolgoztak a birtokosnak. A megye nagy- és közép-birtokosai ily módon végeztették el a szegényparasztokkal a munka nagy részét [53]. Erdő, legelő, rét, továbbá lakóház és belsőség fejében is vállaltak ledolgozást: szántást, kaszálást, kézi- és igásnapszámot, szállítást. Egy Sáros megyei zsellér fél hold földért, egy szekér hulladékfaért és „lakását” évi 90–110 napot robotolt ingyen, s napszámért a földesúr bármikor megkövetelhetette munkáját [54].

Nagy szerepe volt a kisparasztok eladósodásában és tönkretételében az adórendszernek, létfeltételeitől fosztotta meg. A szepesi főispán szerint az „igen nagy közterhek” okozták részben az elszegényedést; a Besztercebányai Kereskedelmi és Iparkamara jelentése megállapítja, hogy a földadó, a II. o. kereseti adó, a pótdadók, a nagy fogyasztási adók miatt sokan mennek tönkre [55]. A kisparaszt két malomkő között öröklődött: az állam és az uzorás között. 1907-ben a növekvő drágaság ellensúlyozására a megyei hatóságok is javasolták az adóterhek csökkentését. A magyarországi adórendszer szembe-ötölően a nagybirtokos, nagytőkés osztály érdekeit szolgálta. Az állami adó legjelentősebbje a fogyasztási adó, 1900-ban az állami bevételek 64 százalékát, az egyenesadó csak 36 százalékát adta. 1900–1912 között a fogyasztási adó további 64, az egyenesadó 31 százalékkal emelkedett. A közszükségleti cikkek fogyasztói a dolgozók, így a nagy és egyre növekvő fogyasztási adók elsősorban őket terheltek [56]. A földadók összege az idők folyamán nem emelkedett, az 1884. évi tc. 65 millió koronában maximálta, de szembevetve a földadó regresszivitása. Nemcsak a nagy- és parasztbirtokok között volt különbség, de a parasztbirtokok között is. A 0–5, az 5–10, a 10–20 holdas kategóriáknál kb. 1–1 koronával csökken az egy ohldra eső földadó, a nagybirtokon kb. a fele vagy negyede az 5 holdas parasztbirtokos által fizetett holdankénti földadónak. Még feltűnőbb jelenség a II. o. kereseti adó (az előző évi egyenesadó alapján vetették ki). Csak három kategóriát állapít meg, és eszerint az egyholdas kisparaszt 4,— koronát, az 1000 holdas nagybirtokos 8,— koronát fizetett. A családtagok adója is a szegénységet sújtotta, amelyet a nem önálló kereső feleség és 16 évet betöltött gyermek után fizettek. Ilyen családtagonként a kisparaszt 2,— koronát, a nagybirtokos 4,—t fizetett [57].

Az állami adónál is nagyobb terhet jelentettek a megyei és községi pótdadók, amelyeket az állami bevételek százalékában vetettek ki. Országos átlagban 1881-ben az állami adók 16,8 százaléka volt, 1908-ban 46,4 százaléka [58]. Egyes vidékeken azonban túlhaladta az országos átlagot. Az 1880-as években Zemplén megyében a 30,5 százalékos (a sztrópkói járásban 38,5, a homonnai járásban 41%-os) községi pótdadóhoz még 11% út, betegápolási, közművelődési stb. megyei pótdadó járult [59]. Nyitra megyében az 1890-es évek elején a 34,7 százalékos községi pótdadóhoz 15% megyei pótdadó járult [60]. Egyes községekben azt is messze túlhaladta: a privigyei járás Temes községében 119,2% (Nyitra m.) [61], Zólyom megye Zólyomszabadi községében 1908-ban

756⁰/₀-ot is elérte [62]. Szepes megyében az 1880-as években helyi utak építésére és karbantartására évi 25 600 ígás-, és 72 700 kézi napszámot vetettek ki a megye lakóira, amelyet pénzben megválthattak, és adót vetettek ki a községi utak fenntartására is [63]. Hasonlóan súlyos terhet jelentett az egyházi adó, amely sok északi megyében az állami adó 20 százalékát is elérte. Minél kisebb volt tehát a birtok, annál nagyobb adók terhelték, és az évről évre halmozódó adóhátralékok előbb-utóbb koldusbotra juttatták.

Az állandó áremelkedések is elősegítették az elszegényedést. Magas volt az élelmiszerek árának emelkedése. 1900–1910 között a zsír 59, a szalonna 58, a sertéshús 53, a búzakenyér 35, a rozskenyér 30, a burgonya 28, a tej 26, a só ára 8 százalékkal emelkedett, a cukor 1906–1910 között 20 százalékkal [65]. A szegényparaszt nem vett részt az árutermelésben, csak végszükségben adott el családja számára is kevés terméséből, a középparasztok is csupán termésük kisebb részét vitték piacra, amennyinek az árából az adókat kifizethették. Így sem ők, még kevésbé a szegényparasztok, nem részesültek az emelkedő árak hasznából, sőt a kisparaszt ráfizetett, mert vásárlóként jelent meg a piacon. Szepes megye alispánja írja: a köznép eddig eladó volt, most vásárló az élelmiszerpiacon [66]. Ebben az időszakban az iparcikkek ára is átlagosan 35–40 százalékkal emelkedett.

Nem segített a kisparaszton sem a telepítési akció, sem a parcellázás, az előbbire a legalább 2000,— korona értékű vagyonnal rendelkező parasztok tarthattak igényt, az utóbbinál pedig a vételár 75 százalékát azonnal ki kellett fizetni. E két akcióból is csak a gazdag parasztok húztak hasznot. De reménytelenné tette a földszerzést a föld árának emelkedése is. Zemplén megyében a múlt század két utolsó évtizedében több mint 200 százalékkal emelkedett. E megyében a századforduló után parcellázási magánakciók eredményeként a föld ára sok helyen a föld értékét is messze túlhaladta. Sztropkón pl. 1200 négyszögöl ára 1400,— korona, Parnón ugyanennyi 2000,— K. Sáros megyében Laposparakon 900 holdas birtokot parcelláztak, értéke holdanként 500 korona, eladták 1600 koronájával. Liptó megyében Liskófalván a föld holdankénti ára 600 koronáról 2400–3000 koronára emelkedett [67]. Ilyen árak mellett a kisparaszt számára lehetetlen volt a földvásárlás, s fentebb felsoroltak nem ritka kivételek voltak.

A kisparasztok, létfenntartásuk érdekében bér munka vállalására kényszerültek. Zemplén megyében a múlt század végén $\frac{1}{15}$ -öt, $\frac{1}{18}$ -ad részért is ajánlkoztak aratásra. Sárosból aratási időben tömegesen mentek az Alföldre, s csak a munka elvégzése után aratták le saját termésüket [68]. Az északi megyékből, az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a Duna–Tisza közébe és a Tisza–Maros szögébe irányult a belső időszaki vándorlás, vagy a végleges belső elvándorlás.

A falusi lakosság többségét alkotó szegényparaszttság fogyasztási viszonyai, különösen élelmezése a múlt század 80-as éveitől rohamosan romlott. A legsúlyosabb helyzet Magyarország északi megyéiben alakult ki. A mostoha földön már a kisebb elemi csapások is súlyos ínséget, tömeges elnyomorodást eredményeztek. A hetvenes évek többször ismétlődő rossz termései idején sok északi községben tejfel főzött fűvet ettek. Súlyosbította helyzetüket az 1872–73-as évek kolerajárványa, amely éppen a legszegényebb megyéket tizedelte meg (Árva, Sáros, Szepes, Nógrád, Gömör, Abaúj megyékben átlag 1000 lakosra 26–46 haláleset jutott, s minden második-harmadik ember beteg volt).

„Szállóigévé vált az „árvai éhség”, mikor a megyében az 1870–90-es években százával haltak meg felnőttek és gyermekek éhségmegbetegedések következtében. Árvában a legfontosabb táplálék az árpa- és zabkenyér. Liptó megye nyolc községében az 1880-as években kenyeret csak vásár- és ünnepnap ettek, elsősorban zab-, árpa- és kukoricakásán, káposztán, túrón és tejen éltek. Trenčsénben a fő táplálék az ecetes burgonya, a káposzta és a köles [69]. Nyitra megye északi részein, különösen a privigyei és a zsámbókréti járásban szinte kizárólag burgonyán éltek [70]. Ugyancsak burgonya a fő táplálék Gömör, Szepes, Sáros megyéknek is. Sárosban az egy főre eső évi búzakenyér-fogyasztás 2–3 kg, szemben az országos 43,91 kg-os átlaggal [71]. Az északi megyék közül is különösen súlyos volt a helyzet Árva és Zemplén megyékben. Ballagi írja, hogy az északi járások lakóinak fő tápláléka a tatárka, ennek is egy bő termésű, de keserű ízű és egészségre ártalmas fajtája [72].

Szükségszerűen következett ebből súlyos egészségügyi helyzetük és kulturális elmaradottságuk. Szepesben 1876–1894 között az 5 éven alul elhalt gyermekek aránya az összes elhaltak 55 százaléka, Zólyom, Nyitra, Nógrád megyékben még ennél is magasabb. A szepesi szlovákoknak csak 28,5, ruténeknek 14,6 százaléka tudott írni-olvasni [73]. Ezek csak kiragadott, de általános érvényű példák.

A kivándorlás gazdasági-társadalmi okainak vizsgálata mellett feltétlenül figyelembe kell venni a nemzetiségek helyzetét is. A kettős elnyomás, az alsóbb közigazgatási hatóságok durva bánásmódja, a lenézés, érvényesülési lehetőségeik és polgári jogaik korlátozottsága, mind olyan tényezők, amelyek szükségszerűen taszítóan hatottak. Nem érezték, nem érezhették sajátjuknak Magyarországot. E szubjektív okok nélkül nem érthető meg, hogy az azonos — kedvező vagy kedvezőtlen — gazdasági viszonyok között élő vegyesajkú vidékekről miért távoztak nagyobb számban és százalékban szlovákok, mint magyarok. (Békés, Csanád, Bács, Pest-Pilis stb. megyékben, stb.)

* * *

A mostoha társadalom, a nyomasztó gazdasági viszonyok taszítóerejét az amerikai kereseti viszonyok vonzása egészítette ki. Meghatározó szerepe az előbbinek volt, de az egyes periódusok kivándorlásának növekedése, vagy csökkenése az amerikai viszonyoktól is függött. Megfigyelhető az amerikai gazdasági fellendülések-válságok periódusainak szívó-, ill. visszatörpítő hatása. Különösen vonzotta nincstelenjeinket a magas munkabér. A századforduló körüli években 1,5–3 dollár között mozgott az iparban és bányászatban a napi bér, magyar pénzben 3,5–7 korona. A kivándorlók a keresetnek kb. felét küldték, vagy hozták haza. A hazaküldött pénzt elsősorban az adóhátralékok, a földet-házat terhelő adósságok kifizetésére fordították, kisebb részben földvásárlására. Az így beáramló pénz évi mennyisége nem volt csekély. Bár pontos adatok nincsenek, az elszórt adatokból következtetni lehet összegére. Ballagi szerint Zemplén megyébe csak postán 1893-ban érkezett 1,5 millió forint; Nyitra megyébe ugyanabban az évben negyedmillió, a szepesi Folkmár községbe 1901-ben négy hónap alatt 16 000 korona, Árva megyébe egy-egy kivándorló átlag 7–800 koronát küld haza; Sáros megye makoviczai járásába évente 100–150 000 korona érkezett; a kassai postaigazgatóság területére 1899-ben 18 millió korona. A postai küldemények mellett számtalan más úton is érkezett pénz, (levélben, ismerősök, hazatérők útján, prágai, bécsi bankok köz-

verítésével stb.). Éppen ezért 3 milliótól 200 millióig terjedt az évi valószínűsített összeg [74]. Ha a kivándorlók számát tekintjük, valószínű, hogy a XX. század első évtizedére elérte az évi 200 milliót. A nagybirtok és a dzsentribirtokok számára különösen a régi kivándorló megyékben örvendetes tény volt ez, mert egy része zsebükbe vándorolt. Sáros megyében e pénzen a majorsági zsellérséget váltották meg. Részben magas áron parcellákat adtak el az „amerikásoknak” [75]. Természetesen a földárak nagyarányú emelkedése nemcsak a kivándorlók által hazaküldött pénzzel van kapcsolatban, hanem elsősorban a kötött birtokok túltengésével. A kivándorlás által kevésbé érintett Dunántúlon is emelkedtek a földárak, a sok kötött birtok miatt. Számítatlan terv született az „amerikai pénz” hasznosítására, legtöbbitének lényege a dzsentribirtok megmentése, s a parcellázással-telepítéssel a nemzetiségek gyengítése. Ezek csak tervek maradtak [76].

A kivándorlás előszörban a fiatalabb korosztályokat tizedelte meg, a legértékesebb munkaerőt. A fiatal erők jelentős része Szepes, Sáros, Zemplén megyékből ment el, a szlovákoknál is magasabb arányban, mint a magyarországi átlag [77]. A kivándorlás kezdeti szakaszában majdnem kizárólag férfiak vándoroltak ki, a nők aránya a századforduló után fokozódott, s a háború előtti években meghaladta a férfiak számát. A nőknek az országos aránynál magasabb kivándorlása az északi megyék közül csak a keleti részeken tapasztalható. Azonban részben a kivándorlás, részben a belső elvándorlás eredményeként az északi megyékben a férfiak-nők aránya rosszabb az országos átlagnál, különösen Árva, Liptó, Trencsén, Sáros, Szepes, Zemplén és Abaúj megyékben. A nők ilyen magas arányát, ilyen eltolódott arányokat az ország egyetlen más megyéjében sem találunk [78]. E megyékben egyes járásokon belül még szembezőköbb aránytalanságokat is találunk, Sáros megye sok községében pl. 1400–1500 nő jutott 1000 férfira [79].

A kivándorlásnak komoly következménye volt a népesség növekedésének lelassulása, vagy éppen csökkenése. Egyes számítások szerint a Szlovákiához tartozó megyék területének lakossága Magyarország egész lakosságához viszonyítva 1871–1914 között 18,1 százalékról 15,9 százalékra csökkent. Az 1910. évi népszámlálási adatfelvételek szerint 1869–1910 között abszolút számokban kifejezve is csökkent Árva, Sáros és Szepes lakossága. Már az 1880–1890 közötti időszakban látszik az északi megyék szaporodásának lelassulása, ill. csökkenése éppen azokban a megyékben, ahonnan a kivándorlás már ekkor nagyarányú volt [80]. E terület népességének csökkenése szembeötlőbb a születés-halálozás alapján kiszámított, és a tényleges szaporodás különbsége alapján, 1900–1910 között. A különbség abszolút számokban az egész országban 527 329, ebből a 16 megyére 230 296 esik (a magyarországi megyék 25 százaléka, a különbség 43 százaléka) [81]. Hasonló képet mutat 1900–1910 között a szlovák nemzetiségűek szaporodása, ill. fogyása. Míg az egész népesség 8,5 százalékkal szaporodott (ezen belül a magyarság 14,9 százalékkal), a szlovákok száma 2,8 százalékkal csökkent. Számszerint főleg Árva, Sáros, Zemplén megyékben, a szlovák nemzetiségű lakosság csökkenésének több mint 80 százaléka, esett e megyékre. Az ország más területein is csökkent a szlovák lakosság, így Pest megyében és Budapesten, Borsod és Ung megyékben stb. [82].

Szükségszerűen összefüggés van a kivándorlás és a házasságok arányának csökkenése között, valamint a kivándorlás és a születések csökkenése között is.

Súlyosabbak voltak a kivándorlás gazdasági és szociális következményei: kedvezőtlenebbé vált a keresők-eltartottak aránya. Nők, gyerekek és öregek kénytelenek munkát vállalni. Húszéves periódusonként a következőképpen alakult a keresők-eltartottak aránya a mai Szlovákia területéhez tartozó területen [83]:

1869-ben	100	keresőre	esett	118	eltartott
1890-ben	„	„	„	127	„
1910-ben	„	„	„	136	„

Az eltartottak számának növekedése rontotta a lakosság anyagi helyzetét, csökkentette életszínvonalát, és az olcsóbb női és gyermekmunka sem pótolta a férfiak keresetének kiesését. 1910-ben Magyarországon 100 dolgozó közül 23,5 a nő, az északi megyékben 27,4, de egyes helyeken, éppen a fő kivándorló megyékben ennél is magasabb: Abaújban és Szepesben 29,5, Zemplénben 30,3, Sárosban 34,2, Árvában 35,4, Trencsénben 37,4 [84]. Hasonló volt az arány a gyermekmunka alkalmazásában. Megállapítható, a hazaküldött pénz ellenére a kivándorlás súlyosbította az itthonmaradott családtagok helyzetét. Kevés volt az olyan család, amely a hazaküldött, vagy hazahozott megtakarított pénzből tartósan javíthatott helyzetén.

A kivándorlás a napszámbérek jelentős növekedését sem eredményezte. A nagy- és középbirtokosok és szőlőművelők részéről állandó volt a panasz a munkaerőhiányra, s ezt egyoldalúan a kivándorlás rovására írták. Munkaerőfelesleg a kivándorlás ellenére is volt, a kereslet azonban egyre rövidebb időszakokra szűkült a nagybirtokok technikai felszerelésének javulásával. 1897-ben Bars megyében 4273 munkanélkülivel szemben ugyan 5764 munkást kerestek, de csak V. és VI. hónapokra. Hont megyében 1287 munkanélküli volt, ezret kerestek, de csak idénymunkára. Nyitra megyében 10 374 volt a munkanélküli, de tavaszi-nyári-őszi munkára csak 595-t kerestek, a többi csak V–VIII. idejére. Jelentősen megrövidült a nyári munkaperiódus is, a gépek bevezetése kiszorította a kézi munkaerőt, ami ugyancsak a munkaerőfelesleget növelte [87]. Igaz, hogy a napszámbérek évről évre emelkedtek, szintúgy a kivándorlók száma [86]. Egyéb tényezők sokkal inkább befolyásolták a napszámbérek alakulását. A napszámbérekre vonatkozó statisztikák azt mutatják, hogy nehéz a kivándorlás és e probléma között szoros összefüggést találni. Pl. a múlt század végén ugyanolyan magas volt a napszám a kivándorlástól erősen érintett Torontál megyében, mint az egyáltalán nem érintett Békés, vagy Esztergom megyékben; ugyanígy oszlanak meg az alacsony munkabérek is. Ugyanez a helyzet az aratási, kaszálási, kapálási napszámbéreknél is [87]. 1898-ban a kivándorlástól már súlyosan érintett északi megyék közül csak kettőben volt magasabb a férfi napszám a országos átlagnál, ugyanakkor tucatnyi megyében, amelyeket még nem érintett meg a kivándorlás szele sem, messze meghaladta. (Pl. Árva, Túróc, Abaúj, Gömör, Zemplén megyékben 150–170 krajcár, Csongrád, Békés, Hajdú, Jász-Nagykun, Csanád megyékben 204–292 krajcár, az országos 178 krajcáros átlaggal szemben) [88]. 1906-ban és 1911-ben sem változott az arány, s nem világosabban kimutatható a szoros összefüggés [89].

A kivándorlók az Egyesült Államok iparilag rohamosan fejlődő vidékein kerestek munkát. Főként a szénbányászat, a vasipar és az olajipar szívta fel őket. A legnagyobb számban a nagy tavak vidékén telepedtek le, a magyar-

országi kivándorlók 54 százaléka, Pennsylvania, Ohio, Illinois, Connecticut, Indiana, Michigan, Wisconsin, Missouri államokban, de nagy számban éltek New-York és New-Yersey területén is. A szlovák kivándorlók 61 százaléka élt és dolgozott Pennsylvania, New-York és New-Yersey államokban. A szlovák bevándorlók többsége Pennsylvániában szénbányában dolgozott. Általában az északi államok szénbányái munkásainak több mint fele magyar, szlovák, rutén, szerb stb. volt. A kokszegető kemencék mellett dolgozó munkások háromnegyede volt magyarországi bevándorló. Vagyis a bevándorlók a nehéz és megerőltető, de jól fizetett munkát keresték. A többség természetesen csak kvalifikálatlan munkát vállalhatott, s annak ellenére, hogy itthon mezőgazdaságban dolgoztak, kevesen vállaltak munkát az amerikai farmokon.

A szlovák politikai élet vezetői nem voltak egységesek a kivándorlás kérdésében. A konzervatív csoport kárhóztatta a nép elvándorlását, a liberális burzsoázia szószólói már kevésbé. Emil Stodola okfejtése szerint: az emberi erő önmagában nem érték, értéket csak alkalmazásával nyer; ezért a kivándorlás csak akkor lenne káros, ha a nemzetgazdaságban használt olyan erők távoznának, amelyek betöltetlen, vagy nehezen betölthető űrt hagynának maguk után. Ilyen munkaerőhiányról nem lehet szó, ezért a szlovák közép- és kisburzsoázia semlegesen szemlélte a nincstelenek vándorlását [90]. Mások egyenesen előnyösnek tartották mind gazdasági, mind pedig a szlovák nemzeti mozgalom szempontjából. Pavel Blaho, a hlasisták egyik vezetője szerint Amerika a magyarosítás gátja, ha pl. a zempléniek, sárosiak otthon maradtak volna, már nem tartoznának a szlovák nemzethez. Amerika megőrizte és visszaadta őket, s ma „nemzeti töké” jelentenek. Más volna, mondja Blaho, ha egész Túróc, vagy egész Nyitra kivándorolna, de egyesek távozását nem szabad katasztrófának tekinteni [91]. E polgári liberális politikusok hasznos anyagi és erkölcsi bázist láttak a kivándorolt tömegekben. A nincstelen tömegek természetesen nem ily célból vándoroltak ki, elsősorban nem a politikai és nemzeti egyenjogúságot keresték Amerikában, hanem munkát és megélhetést. Amerikában nemcsak a tőkés kizsákmányolással kellett megküzdeniök, hanem az idegen, szokatlan körülményekkel és a törzslakosság ellenszenvével is. A szlovák kivándoroltak természetesen szoros kapcsolatot tartottak az óhazával, hozzátartozóikkal, majd szervezetek, egyesületeik megalakulása után a hazai politikai körökkel is. E szervezetek kezdetben vallási alapon jöttek létre kivándorolt papok vezetésével, a világi értelmiségi elemek, újságírók, ügyvédek, az 1880-as évektől kezdenek vezető szerepet játszani, és sorra alakulnak a kulturális és segélyező egyesületek [92].

Az amerikai szlovákok mozgalma azonban korántsem volt egységes, a különböző szervezetek vezetői között állandó pozícióharcok dúltak. Az egyesületek közül a legjelentősebbek: a Národny Sloveský Spolok (Szlovák Nemzeti Egylet), amelyet 1910-ben életbiztosítási társasággá alakítottak át, s készpénzvagyona a háború előtt elérte a negyedmillió dollárt; a I. Katolícká Slovenská Jednota (I. Szlovák Katolikus Egylet), tagjainak száma a háború előtt meghaladta a harmincezret, készpénzvagyona a negyedmilliót; a Evangielická Slovenská Jednota (Szlovák Evangélikus Egylet), tagjainak száma több mint tízezer; a Sokol, amelynek célja az ifjúság tömörítése; a Pennsylvanská Slovenská Jednota (Pennsylvániai Szlovák Egylet) mintegy 16 000 taggal. A kivándorolt munkások alakították meg a Slovensko—Americký Robotnický Spolok Rovnosť nevű egyesületüket (Egyenlőség Amerikai—Szlovák Munkás Egylet), majd

a Slovenský Vzdělávací Spolek Rovnosť Ľudu-t. Az amerikai szlovákok nagyszámú sajtóval is rendelkeztek. A háború előtt mintegy 36 heti- és napilapot adtak ki, Chicagóban 10-et, New-Yorkban 9-et, Pittsburgban 5-öt, Clevelandban 4-et, és még több kisebb helyiségben. E lapok összes példányszáma meghaladta a félmilliót, s a magyarországi szlovákok közül is sokan olvasták [93].

Szoros kapcsolat alakult ki az amerikai Rovnianek Bankház és a Tatra Bank között (lásd a 92. sz. jegyzetet). Az amerikai bank bukása a Tatrát is súlyosan érintette, kb. kétmillió koronája veszett oda. Hasonló kapcsolatban voltak más szlovák hazai pénzintézetek is a kivándorlókkal. A Miavai Bank a század elején kb. félmillió amerikai betéttel rendelkezett, s kapcsolatot tartott amerikai kivándorlás közvetítésével foglalkozó irodákkal [94]. Anyagi támogatás érkezett hazai lapok támogatására, a bebörtönzött szlovák politikusok segélyezésére is. Amerikában Nemzeti Alapot létesítettek e célra, s ebből fedezték hazai előadók amerikai körútjait [95]. Ösztöndíjjal támogatták a szlovák diákokat és jutalmazták a szlovák írókat, költőket. A hazaiak közül különösen Blaho amerikai kapcsolatai szorosak, személyes kapcsolatain túl rendszeresen küldi cikkeit az amerikai szlovák lapoknak a hazai viszonyokról, a politikai és irodalmi életéről, javaslatokat tett ösztöndíjak, jutalmak odaítélésére [96]. Amellett, hogy a szlovák burzsoázia lefölözte a kivándorlás anyagi hasznát, felbecsülhetetlen segítséget jelentett a hazai nemzeti mozgalom számára, az amerikai szlovákok erkölcsi, politikai támogatása. Az amerikai szlovák sajtó nemzetközi visszhangot kiváltó propagandát folytatott a magyarországi szlovákok érdekében, s jelentős mértékben sikerült befolyásolni az amerikai, de más országok közvéleményét is. De a Magyarországra érkező levelek, újságok, a hozzátartozók elbeszélései itthon is serkentően hatottak a szlovák nemzeti öntudatra. E propaganda a kivándorolt szlovákok és magyarok közötti ellentéteket is felszította. Percy Alden idézett tanulmányában írja, a szlovákok nem hajlandók olyan amerikai iskolába adni gyermekeiket, ahová magyar gyermekek is járnak. Nagyobb arányú megmozdulásra 1902-ben Clevelandban került sor, ahol Kossuth Lajos látogatásának emlékére szobrot emeltek az ott élő magyarok. Tüntetésekkel, tiltakozó nagygyűlésekkel elérték, hogy Kossuth emlékművét egy kevésbé forgalmas térre helyezték át a főtérről. Hasonló megmozdulásokra került sor 1904-ben, mikor Apponyi Albert gróf vezetésével magyar küldöttség érkezett az Interparlamentáris Unió St. Louis-i ülésére. (Apponyi egyébként az amerikai magyarok sem fogadták barátságosan.) Apponyinak memorandumot nyújtottak át, amelyben elítélték a magyar kormány nemzetiségi politikáját (szlovák középiskolák hiánya, választási visszaélések, szlovák diákok kizárása, nemzetiségi vezetők elleni perek stb.) [97]. Hlinka és mások „megrendszabályozása” újabb megmozdulásokat váltott ki 1906-ban. Az I. Szlovák Katolikus Egylet Wilkes-Barre-ban tartott nagygyűlésén már nemcsak a szlovákok, hanem amerikai közéleti személyiségek is felszóltak, köztük püspökök, a magyar kormány politikája ellen [98]. Hasonló tüntetések zajlottak le más városokban, minden egyesület részvételével. A különböző egyesületeknek ez az egységes fellépése teremtette meg a lehetőséget az egyesületek összefogó Slovenská Liga megalakításához 1907-ben. A Clevelandban tartott kongresszuson kb. 200 egyesület képviseltette magát, s a gyűlésen a város polgármestere, az egyik amerikai elnökjelölt (Tom. L. Johnson) elnökölt [99]. Apponyi újabb látogatását már nemcsak hűvösen

fogadták, hanem erőszakosságra is sor került Chicagóban, amely során Apponyi is megsérült. A folyamatos agitáció mellett meg kell említeni Blaho propaganda körútjait, 1912–13-ban, ami a mozgalom újabb hullámát váltotta ki. De ennek során kerültek élesebben napvilágra a belső ellentétek is. Az amerikai szlovákok politikai életének irányai megfeleltek a hazaiaknak. Megtalálható a túrócszentmártoni konzervatív russzofil irányzat amerikai híveitől a klerikális csoporton keresztül a cseh orientációjú polgári liberális, valamint szociáldemokrata irányzatig minden, úgy ahogy a hazai szlovák politikai élet tagolódott. Az egység majdnem kizárólag a magyar kormány nemzetiségi politikájával való együntetű fellépésben mutatkozott meg. A jövő terveket illetően már nem tapasztalható. A Slovenská Liga határozatai is erre utalnak, amennyiben igyekeznek összhangba hozni a különböző politikai irányzatokhoz tartozó egyesületek kívánságait. Fellelhető benne az ausztro-szlávizmus gondolata, a cári Oroszország segítségével, akár háború útján is, bizakodás éppúgy, mint Magyarország föderalista átalakításának, vagy a cseh-szlovák egységnek a gondolata. A Liga politikai alapállása 1914-ig mindenestre a monarchia vonatkozásában a trializmus a nemzetiségek autonómiájával, Magyarország vonatkozásában a magyar–szlovák–román föderatív állam. 1914-ben, a Károlyi Mihálynak átnyújtott clevelandi memorandumban jutottak el az önrendelkezési jog követeléséig. Az első világháború azonban új fejezetet nyitott mind az amerikai, mind a magyarországi szlovákok politikai életében.

A magyar kormánykörök korán felfigyeltek az amerikai szlovák egyesületek és újságok „veszélyes” tevékenységére. Különösen attól tartottak, hogy „szabadabb” és „szocialisztikus” eszmék és a „panszlávizmus” eszméje terjed el. Már Széll Kálmán felfigyelt erre, és „hazafias, szlovákul beszélő papok” kiküldését kérte a püspöki kartól, de ilyen papokkal a hazai állásokat sem tudták betölteni. Wekerle világosan megfogalmazta Andrássy Gyulához írt levelében, milyen veszélyt lát: „helyzetüket az írekével hasonlítják össze kiket — mint mondják — az angolok éppúgy elnyomják, mint a tótokat a magyarok. Mivel pedig az amerikai katolikusok túlnyomó száma ír származású, azért a tótok panasza a magyarok nemzetiségi elnyomása ellen az amerikai katolikus közvéleménynél rokonszenvre és visszhangra talál. Olyan mértékben, amint a kivándorolt tótság Amerikában gazdagodik, művelődik ... ugyanolyan mértékben lesz fogékonyabbá a nemzetiségi eszmék fölkarolására. Ma már ... atót nemzetiségi izgatás behatolt a tömegekbe úgy, hogy az Egyesült Államokban keletkezett nagy tót nemzetiségi block az az archimedesi pont, ahonnan a visszavándorlás révén a Felvidék nemzetiségi békéjét sarkaiból ki lehet forgatni”. Azt kell látni, írja, egy másik levelében, hogy a mozgalmat egységesen vezetni ismeretlen tényező [100]. Megállapítja, hogy Amerikában nem lehet védekezni, a védekezés súlypontját a Felvidékre kell helyezni. E védekezés azonban kimerül pusztán adminisztratív intézkedésekben, tilalomfák állításában és a közigazgatási hatóságok „megfigyelő” tevékenységében. Sorozatosan vonták meg a postai szállítási jogot az amerikai szlovák lapoktól, már a XIX. század 80–90-es éveiben is. A „megfigyelő” felmérések sem jártak sok eredménnyel. A vallás- és közoktatásügyi miniszter körirata, amelyben a főispánoktól kérte jelentést (mutatkozik-e a szlovákoknál „érzelmi elváltozás”, telítve vannak-e cseh–szlovák, panszláv, russzofil eszmékkel, fejtenek-e ki ilyen propagandát az Amerikából hazatértek, érzékelik-e pénz nemzeti akciók támogatására stb.), eredménytelen volt. A kérdésekre Abaújból, Zemplén, Zólyom, Gömör, Nóg-

rád, Bars megyéből nemleges válasz érkezett. Liptó és Sáros főispánjai szerint a visszatértek „szocialisztikus eszmékkel” vannak telítve s náluk a nemzeti-ségi kérdés is ilyen színezetet kapott. A Nyitra megyébe visszatérők a főispán szerint cseh—szlovák eszmékkel vannak telítve, Trencsénben pánszláv eszmékkel, a túrócmegyeiek, a főispán szerint „szabad köztársasági” eszmékkel vannak megfertőzve [101] Liptó főispánja ehhez hozzáteszi, hogy a szociáldemokratikus színezetet nyert nemzetiségi kérdés „karakterisztikus vonása, hogy a fennálló rendben mindenütt elnyomást lásson. Ennek természetes következménye a kihívó dac és animositás” [102]. Hont megyében a főispán ugyan konkrét bizonyítékokat nem tud felhozni, de szerinte feltétlenül van összefüggés a kivándorlás és a „pánszlávizmus” között. Szepesben pedig nem tudtak megállapítani semmit, mert „lelki érzelmeiket egy szóval sem árulják el”, nehéz a megfigyelés, mert „nagyon zárkóztak a hatóságokkal szemben” [103].

Zavar és erőtlenség derül ki e válaszokból, de a miniszterek állásfoglalásából is, mert az adott viszonyok között sem megoldani akarták a nemzetiségi problémákat, hanem letörni. Az egységes magyar nemzetállam eszméjével terhelt uralkodó osztály képtelen volt e feladat megoldására. Számára érthetetlen és megfoghatatlan „fantommal” küzdött, és alulmaradt.

JEGYZETEK

- [1] A számadatokat l. Kovács IMRE, A kivándorlás. Budapest 1938, 21—35.
 [2] A XVIII. század végére Bács-Kiskun megye 10, Békés megye 5, Fejér megye 6, Pest megye 20, Komárom és Esztergom megyék Dunától délre eső területein 15 községet népesítettek be. Árvából 1451, Liptóból 1144 család költözött el. EMIL STODOLA adatait közli JÁN SVETOŇ, Slovenské vystahovalecvo v období Uhorského kapitalizmu; Ekonomický časopis r. IV. 1956 c. 2. 173.

[3]	Bács megyében	28 330, a megye lakosságának	4,7‰-a,
	Pest megyében	33 325 „ „	4,0‰-a,
	Budapesten	25 168 a város „ „	3,4‰-a
	Békés megyében	64 467 a megye „ „	23,1‰-a,
	Csanád megyében	17 274 „ „	12,0‰-a,
	Torontál megyében	14 785 „ „	2,5‰-a.

Magyar Statisztikai Közlemények, Új. s. 42. köt. 22—27.

- [4] Az északnyugati hegyvidékről 1909-ben 44 000, 1913-ban 71 000, 1914-ben 65 000 mezőgazdasági munkás szegődött az Alföldre, hat hónapnál hosszabb időre. A Magyar Békétárgyalások, Bpest 1920, I. k. 420, adatai alapján.
 [5] THÚRÓCZY KÁROLY, Nyitra vármegye közgazdasági és közművelődési állapota, Közgazdasági Szemle XIX, (Bpest. 1895), 787.
 [6] Státny Archív Trenčín, AR, 203/9926. alisp./1911.
 [7] Magyar nyelvterületen 1 főre eső búza és rozs 3,71 q, kukorica 2,8 q. Nemzetiségi nyelvterületen 1 főre eső búza és rozs 1,56 q, kukorica 1,87 q. Magyar Békétárgyalások uo. 42.
 [8] Magy. Stat. Közl. Új s. 67. kötet. Bpest 1918, 2—5, 47; Magy. Stat. Évkönyv 1898, Bpest 1899, 43. adatai alapján.
 [9] A kivándorlók 33,1 százaléka magyar anyanyelvű, 25,0‰-a szlovák, 18,4‰-a német, 15,4‰-a román, 4,6‰-a rutén, 2,6‰ szerb-horvát, 0,9‰-a egyéb anyanyelvű. A nem magyar nemzetiségű kivándorlók 37,4‰-a szlovák, 27,4‰-a német, 23,0‰-a román, 6,7‰-a rutén. Stat. Közl. 67. köt. adatai alapján.
 [10] A mai Szlovákia területéhez tartozó megyéket vesszük, amelyek közül tíz: Árva, Bars, Liptó, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Trencsén, Túróc, Zólyom megyék egész területe, Hont, Gömör és Zemplén megyék nagyobb része, Abaúj-Torna, Nógrád és Komárom megyék kisebb része tartozik e területhez. A tárgyalás során, ahol indokolt, külön vesszük a tíz megyét, amelyek lakosságának többsége szlovák nemzetiségű volt, ahol

pedig az anyag megkívánja, vagy az adatok nem bonthatók fel részmegyékre, a 16 megyét együtt tárgyaljuk.

- [11] Stat. Közl. 67. k. 2—6 lap adatai alapján.
- [12] Uo. 29—30 és 56.
- [13] JÁN SVETOŇ, idézett munkájában, amely kitűnően foglalja össze a szlovákiai kivándorlás menetét és jelenségeit, túlzottnak tartja a kétmillió fölül számot, különösen az 1901—1910-es kikötői adatokat. A kivándorlók számát, a migrációs különbséget figyelembe véve 1,7 millióra becsüli egész Magyarországra vonatkozóan, amelyből 200 000 visszatért végleg. Nehéz cáfolni, vagy bizonyítani adatai hitelességét, mert lehetetlen megállapítani, hányan tértek vissza véglegesen, hányan járták meg többször a kivándorlás útját. Százával fekszenek a helyi közigazgatási hatóságok jelentései a szlovákiai levéltárakban, amelyek a hivatalos adatoknál magasabb kivándorlási számot jeleznek, megjelölve, hogy igen sokan szökte, titokban hagyják el az országot. A Pozsony megyei alispán 1906-ban jelenti, a kivándorlók nagyobb része távozik útlevél nélkül (St. Archiv Bratislava, főisp. ir. 78/1906). E megye pozsonyi, nagyszombati és malackai járások főszolgabírái szerint a kivándorlók „főleg útlevél nélkül” mennek el (Uo. alisp. ir. 1358/1906). Bazin városából 1910 második felében 28 közül csak egy ment legálisan Uo. Pozsony megyei Közig. Biz. ir. 343/1911). Pozsony városából 1910-ben 260 legális kivándorló mellett 150 illegálisan távozott. Nyitra megye mijavai járásának főszolgabírája szerint „ritkán mennek útlevéllel” (St. Archiv Bojnice, Nyitra m. főisp. ált. I. 96/98—1152/1900). A trencsényi főispán közli, hogy a kivándorlók 30 százaléka illegálisan megy (St. Archiv Trenčín, főisp. ir. 265/1905). A túrócszentmártoni járásból az 1900-ban eltávozott 818 ember közül csak 182 kért útlevelet (St. Archiv Bytča, Túróc m. alisp. ir. XII. 1900/3). A Szepes megyeiek Galicián keresztül szöktnek „tömegesen” (St. Archiv Levoča, alisp. eln. ir. 5/1906, 7/1909, főispáni biz. ir. 9/1902). Abaúj-Torna megyében, de másutt is egy-egy többször visszaküldött útlevéllel 3—4-en is kimennek (St. Archiv Košice, főisp. ált. ir. IV. 1901/87 b.). Zemplén megye hatóságai szerint 1910-ben 39 744 útlevéllel 50 158-an távoztak, kívülük 12—15 000 még szökte is kiment. (St. A. Bytča, Túróc m. alisp. 257/1910). A szökte távozók egy részét a határrendőrség elfogta és visszatoloncolta, pl. 1913-ban a csaczai határállomáson 3543 illegális kivándorlót tartóztatnak fel (St. A. Trenčín, AR. 507/776 IV. főisp. 1914.). Királyhídnán 1908-ben 669-et (St. A. Bratislava, főisp. ir. 9/1909). E kiragadott adatok a kikötők és az Egyesült Államok adatait igazolják, illetve valószínűsítik. Nem szerencsés egyik statisztikai táblázatában tett összehasonlítása sem, amelyben összeveti 15 északi megye hivatalos kivándorlási adatait az Egyesült Államok Bevándorlási Hivatalának a szlovákok számát kimutató adataival, hozzátéve, hogy a magyar adatoknak magasabbnak kellene lenni, mert nemcsak a szlovákok számát tartalmazza. Az USA adatai azonban egész Magyarországra vonatkoznak, s nemcsak az északi megyékből vándoroltak ki szlovák nemzetiségűek, hanem pl. Ung, Bács-Bodrog, Békés, Torontál megyékből is tízezerrel. Továbbá az USA-statisztika minden, tehát az illegális kivándorlók számát is tartalmazza. Így tehát szükségszerűen magasabb számot ad, mint a magyar statisztika. Lásd. J. Svetoň im. 178—179.
- [14] Az 1899—1913 közötti hivatalos kivándorlási adat: Magyarországról kivándorolt 1 195 236, a 16 északi megyéből: 391 227, a négy északkeleti megyéből: 227 629; — Zemplén 82 584, Sáros 50 390, Abaúj 48 648, Szepes 46 007.
- [15] Zemplénből pl. 1879—1891 között 23 940 távozott külföldre, ezzel együtt már 106 000-re emelkedik a kivándorlók száma, s még hiányzanak az 1892—1898. évi adatok. Hasonló a helyzet a másik három megyében is. Zemplén megye főlevéltárnokának adatait közli BALLAGI GÉZA, Zemplén vármegye közigazgatási és közművelődési állapota, Közigazgatási és Közigazgatási Szemle XVII. I. k. Bpest. 1893, 120.
- [16] LADSLAV TAJTÁK, Vychodoslovenské výstahovalectvo do prvej svetovej vojny; Nové obzory 3. 1961, 240.
- [17] Abaújából főleg a kassai és füzéri járásokból, továbbá Mecenzéf, Stósz, Jászó, Aranyida községekből. Szepesben az északi járásokból és községekből, pl. Alsó- és Felső-szlovinka község lakóinak 41,3 százaléka, Odorinnak 27,3 százaléka ment el a múlt század végéig. Közli Löherer Adolf: Adatok a kivándorlásról, Magyar gazdák Szemléje VI. é. II. k. 1901, 842. 1901-ben a megye katonaköteles férfiainak 50,7 százaléka, Zemplénben 51,5 százaléka hiányzott. Uo. 845. Sáros megyében különösen a tapolyi, makovicai és siroakai járásokat érintette; lásd Bujanovics Sándor: A felvidéki, különösen a Sáros megyei kivándorlásról; Nemzetgazdasági Szemle V. é. 1881, III. füzet 51.

[18] Gömörből	30 958, az 1900. évi összlakosság	16	százaléka
Trencsénből	23 560	8	„
Nyitrából	33 031	7,7	„
Árvából	14 648	17,0	„
Liptóból	12 251	15,0	„
Túróból	9 596	18,0	„
Zólyomból	9 139	7,3	„
a többiből	30 413 (Bars, Hont, Nógrád, Pozsony, Komárom).		

Stat. Közl. 42. és 67. kötetei alapján kiszámítva.

[19] Az Ausztriában élő magyarországi honosok 1910-ben:

Magyarországról összesen 269,726

A Duna balpartjáról 88,738

A Tisza jobbpartjáról 7,677

Pozsony megyéből 36,372

Nyitra „ 27,501

Trencsén „ 15,895

Ebből Cseh- és Morvaországban és Sziléziában:

A Duna balpartjáról 15,942

A Tisza jobbpartjáról 936

16 878

Trencsénből 8,739

Nyitrából 3,562

Galíciában élő magyarországi honosok 3,415

Sárosból 859

Szepesből 329

Zemplénből 316

Árvából 366

Trencsénből 367

Stat. Közl. 67. köt. adatai alapján számítva.

THURÓCZY már 1895-ben több mint 33 000-re becsüli a Budapesten és Ausztriában élő nyitramegyeieket. Im. 785—787.

[20]

Foglalkozási ág	A kivándorlók közül, %-ban				
	1883—89-ben	1905—07-ben		1911—13-ban	
	Magyarorsz.	magy.	szlovák	magy.	szlovák
Értelmiségi	0,2	0,5	0,1	0,6	0,1
Önálló földműves	2,3	10,6	17,6	14,3	21,0
Mez. cseléd, napsz.	—	54,8	46,1	52,2	40,2
Ká., k. m. n. napsz.	54,7	11,1	16,2	11,8	18,4
Iparos, kereskedő	4,8	2,6	1,9	3,7	2,4
Ipari munkás, bányász	0,9	13,2	10,1	9,4	8,5
Házi cseléd	1,4	5,9	6,7	5,8	7,0
Egyéb	35,7	1,3	1,3	2,2	2,4

Az 1883—89-es adatok VARGHA GYULA, A felsőmagyarországi kivándorlás és hatása népesedési mozgalmunkra, Nemzetgazdasági Szemle 1890, 659. A többi adat a Stat. Közl. 67. köt. 32, 35—6.

Az északi megyék kivándorlóinak foglalkozás szerinti megoszlása a kivándorlók százalékában:

F o g l a l k o z á s

Megye	F o g l a l k o z á s									
	1905—1907-ben					1911—1913-ban				
	Ősterm.	Napsz.	Ip., ker.	H. csel.	Egyéb	Ősterm.	Napsz.	Ip., ker.	H. csel.	Egyéb
Árva	47,6	12,0	5,1	6,1	2,2	75,9	11,5	3,4	6,7	2,5
Bars	53,9	17,7	23,9	3,1	1,4	66,7	17,3	10,3	3,7	2,0
Liptó	28,6	27,4	35,3	5,9	2,8	34,6	15,5	34,2	11,2	4,5
Nyitra	58,1	10,9	11,4	18,7	0,9	55,1	12,7	10,5	18,7	3,0
Pozsony	65,2	9,0	14,3	10,0	1,5	63,3	9,4	11,2	14,2	1,9
Trencsén	58,8	24,3	12,1	3,5	1,3	56,5	25,8	12,0	3,2	2,5
Turóc	59,3	10,0	21,1	8,8	0,8	48,8	13,3	19,2	16,6	2,1
Zólyom	40,2	25,5	27,6	3,5	3,2	39,7	23,8	24,7	7,3	4,5
Sáros	72,4	13,4	5,5	6,9	1,7	66,3	15,2	5,4	6,5	6,6
Szepes	51,6	16,9	17,8	11,7	2,0	55,5	13,2	16,9	12,4	2,0
Zemplén	76,7	14,5	4,7	3,0	1,1	71,8	20,0	3,7	3,0	1,5
Abaúj	72,3	15,0	6,1	4,3	2,3	69,1	18,9	5,5	5,0	1,5
Gömör	55,1	22,9	16,8	3,8	1,4	44,0	32,4	16,6	5,2	1,8
Hont	69,8	14,1	12,5	1,4	2,2	74,0	10,9	10,5	2,1	2,5
Nógrád	49,9	20,2	25,4	2,3	2,2	34,2	24,2	32,8	1,7	7,1
Komárom	69,8	0,7	18,6	9,3	1,6	62,6	1,5	20,5	10,9	4,5

Stat. Közl. 67. köt. adatai alapján összeállítva.

- [21] Az uralkodó osztályok állásfoglalásának okait, elemzését I. RÁCZ ISTVÁN, A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály (1849—1914), A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének Évkönyve, I. 1962. E kérdés kitűnő összefoglalását adja.
- [22] HEGEDŰS LÓRÁNT, A kivándorlási congressusok eredményei, Budapesti Szemle 117. köt. Bpest 1904. NEMÉNYI BERTALAN, A magyar nép állapota és a kivándorlás, 23—6. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület vitája a kivándorlásról és a visszavándorlásról, Magyar Társadalomtudományi Szemle I. évf. 1908; 281. A Társadalomtudományi Egyesület emlékirata a kivándorlás és visszavándorlás tárgyában, uo. 369.
- [23] A felsorolás sorrendjében: Rósa Lajos Trencsén megye közgazdasági előadójának jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez az ország északi megyéiben tömegesen előforduló kivándorlás okairól, Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez, 2. köt. 138. sz. szemelvény, 1899. — MAILÁTH JÓZSEF, A kivándorlásról, Magyar Gazdák Szemléje, VI. évf. I. köt. Bpest 1901, 192. — St. Archív Levoča, főisp. ir. 516/1901. — St. Archív Bytča, Árva, alisp. ir. 1885/1905. — St. Archív Liptovský Mikuláš, főisp. ir. 136/1902 és 58/1906. — St. Archív Trenčín, AR. 507/776 IV. főisp/1914.
- [24] A fentiekre I. SÁNDOR PÁL, A XIX. század végi agrárválság Magyarországon. Budapest 1958.
- [25] SÁNDOR PÁL i. m. 99—103; továbbá SZUHAY MIKLÓS, A parasztság felbomlásának egyes kérdései Magyarországon az első világháború előtt. Szikra 1956, 278.
- [26] Stat. Közl. 24. köt. I. rész. 34.
- [27] SÁNDOR PÁL i. m. 99—103.

Év	Szám	Összes terület kat. h.
1869	1 444 400	6 605 189
1895	1 279 718	2 155 168

- [28] Szepesben 83%, Liptó 71%, Nyitra 63%, Trencsén és Zólyom 62%, Bars 61%, Turóc 53%. Přehled československých dejín, díl II. 1848—1918, Sv. 1. ČSAV Praha, 1960, 353.

- [29] Szepes, Liptó, Nyitra, Trencsén, Zólyom, Bars, Túróc, Sáros, Árva megyék. A gazdaságok száma 181 500-ról 116 200-ra csökkent, a proletariátus száma 11,700-ról 143 800-ra emelkedett, pl. Liptóban 106%-al, Árvában 86%-al, Barsban 46%-al, Szepesben 45%-al, Trencsénben 35%-al nőtt a prol. száma. Uo. 353.
- [30] Stat. Közl. 24. köt. adatai alapján kiszámítva.

[31]	Árva	87,3	%, ebből	3,69% napsz.
	Trencsén	81,13	„ „	8,08 „ „
	Zemplén	79,07	„ „	15,76 „ „
	Sáros	78,27	„ „	9,50 „ „
	Abaúj	77,63	„ „	19,98 „ „
	Liptó	77,42	„ „	8,83 „ „
	Bars	76,00	„ „	10,59 „ „
	Komárom	74,89	„ „	20,11 „ „
	Nyitra	74,66	„ „	14,25 „ „
	Pozsony	73,91	„ „	18,50 „ „
	Nógrád	73,25	„ „	11,01 „ „
	Gömör	71,30	„ „	12,87 „ „
	Hont	70,26	„ „	8,86 „ „
	Túróc	68,24	„ „	13,07 „ „
	Szepes	66,58	„ „	12,23 „ „
	Zólyom	62,62	„ „	11,79 „ „

MATLEKOVITS SÁNDOR Magyarország Közgazdasági és Közművelődési állapota ezeréves fennálláskor. Első rész. Bpest 1897. 198—201.

- [32] A 16 megyét figyelembe véve:

	Önálló birtokos		
	1869	1890	1900
	326 415	289 546	286 257
	Éves szolga, cseléd		
	1869	1890	1900
	300 408	116 283	107 172
	Napszámos		
	1869	1890	1900
	250 870	218 075	227 747

Az összes mezőgazdasággal foglalkozók száma 875 692-ről 621 176-ra csökkent. 1900—1910 között a 10 megyében általában 2—6%-kal csökkent, Liptó megyében 61,1%-ról 51,3-ra. Přebled II. 1. 569—70 és Stat. Közl. Új s. 56 k.

- [33] Stat. Közl. Új. s. 56 k.
- [34] A parasztbirtok állapota Sáros megyében; OMGE; 1885. Bpest. Viczmándy Ödön: A parasztbirtok állapota Zemplén megyében; OMGE; Bpest 1884, 29.
- [35] SZUHAY i. m. 259.
- [36] BALLAGI GÉZA, Zemplén vármegye közgazdasági és közművelődési állapota. Közgazdasági és Közigazgatási Szemle XVII. é. I. Bpest 1893, 130. Továbbá: Trencsén megye alispánjának jelentése 1903 év utolsó negyedéről; St. Archiv Trenčín, alisp. ir. 22638/1903.
- [37] BALLAGI i. m. 130.
- [38] Árva 27%, Gömör 22, Hont 21, Nógrád 20, Zemplén 18, Sáros 17, Abaúj 15, Szepes 14, Trencsén 13, Túróc 13, Zólyom 12, Bars 12, Nyitra 11, Komárom 11, Liptó 10, Pozsony 8 százalék.
- Stat. Közl. VI. é. 1898, 61.
- [39] 1895-ben egy törpegazdaságra jutott eke: Árva: 0,2, Liptó 0,17, Nyitra 0,16, Trencsén 0,17, Túróc 0,11, Bars: 0,10, Sáros: 0,29, Szepes: 0,17, Pozsony: 0,13, Zólyom: 0,07. Az ún. kisbirtokra (5—100 hold) is csupán Pozsony megyében esik egy eke, a többiben nem egészen egy, Zólyomban pedig két kisgazdaságra. Ezen belül bizonyára az 5—10 holdas birtokok álltak rosszabbul.
- [40] KUBINYI MIKLÓS, Árva megye; Megyei monográfiák II. Bpest 1895. 202.

[41] Megye:	Egy törpegazdaságra jutó	
	ló	szarvasmarha
Árva	0,16	1,4
Liptó	0,13	1,2
Nyitra	0,10	0,6
Trencsén	0,06	1,1
Túróc	0,05	0,82
Bars	0,1	0,5
Sáros	0,09	1,3
Szepes	0,08	1,1
Pozsony	0,1	0,5
Zólyom	0,07	0,8

- A századforduló után sem javult a helyzet, továbbra is elmaradt az országos átlagnál.
- [42] Árvában 1901—1905 között a vetésterületből zab: 50,20%; árpa: 10,1, burgonya: 24,50%; Liptóban 25,3, 23,8 és 26,40%; Zólyomban: 21,1, 12,6 és 22,20%, Sárosban: 27,6, 17,0 és 20,80%; Szepesben: 28,8, 24,2 és 25,00%, Trencsénben: 17,0, 25,4 és 20,70%; Túrócban: 16,8, 14,2 és 19,10%.
- MATLEKOVITS i. m. 257—313 a vetésterületre, és Stat. Közl. 66. k. az 1910—1915. évi vetésterületre vonatkozóan.
- [43] Egán Ede, a hegyvidéki kirendeltség miniszteri biztosának jelentése Darányi Ignácnak 1901-ben. Közli: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez II. k.
- [44] St. Archiv Bytča, Túróc m. főisp. ir. 30/1903.
- [45] MATLEKOVITS i. m. 217—26, adatai alapján kiszámítva.
- [46] SÁNDOR PÁL i. m. 135.
- [47] Az OMGE adatait közli: Király István: A parasztság felbomlásának néhány kérdése a 20. század elején. Századok, 1952. 2. sz.
- [48] SÁNDOR PÁL i. m. 132—3.
- [49] RUFFY PÁL, Bars vármegye leírása. Bpest. 1901, 69.
- [50] SZMRECSÁNYI ARISZTID, Liptó megye. Megyei monográfiák I. 47
- [51] VICZMÁNDY i. m. 5—6, 11—3, 16—7, 22—3.
- [52] Uo.
- [53] A parasztbirtok állapota Sáros megyében. 6.
- [54] Felvidéki Szemle 1895, IV. 22. sz.
- [55] St. Archiv Bytča, Árva m. alisp. ir. 1885/1905.
- [57] SZUHAY i. m. 232.
- [57] Uo. 235.
- [58] Uo. 236.
- [59] BALLAGI i. m. 174.
- [60] THÚRÓCZY KÁROLY, Nyitra vármegye közgazdasági és közművelődési állapota; Közgazdasági Szemle XIX. é. Bpest 1895. 883.
- [61] Uo. 885.
- [62] SZUHAY i. m. 236.
- [63] Uo. 237.
- [64] Uo. 240.
- [65] Stat. Közl. Uj s. 44. k.
- [66] St. Archiv Levoča, alisp. eln. 19/1907.
- [67] BRESZTOVSZKY ERNŐ, Nemzetfenntartó kivándorlás; Szocializmus 1907-08. évf. 1908. 283.
- [68] VICZMÁNDY i. m. 8—21, A parasztbirtok . . . Sáros m.-ben, 5.
- [69] Přehled II. 1. 594.
- [70] THÚRÓCZY i. m. 891—2.
- [71] Přehled uo.
- [72] BALLAGI i. m. 209. Monográfia, és idézett tanulmánya 178.
- [73] SÁNDOR PÁL i. m. 321—2.
- [74] A felsorolás sorrendjében: BALLAGI i. m. 121.; THÚRÓCZY i. m. 785—7; LÖHERER i. m. 842; A Magyar Társadalomtudományi Egylet vitája a kiándorlásról és visszavándorlásról, 1908. Magy. Társadalomtud. Szemle I. é. 1908, 294; Felvidéki Közlöny 1896. III. 5. sz.; Tajták L. i. m. 242; PERCY ALDEN: Magyar kivándorlók az Egyesült Államokban, Magyar Gazdák Szemléje 1908, XIII. II. 141.
- [75] FARKAS PÁL, kivándorlás és visszavándorlás; Magy. Társtud. Szemle I. é. 1908, 162—3; és BRESZTOVSZKY ERNŐ i. m.; Ballagi i. m. 133—4.
- [76] Magyar Társtud. Szemle uo. 267—92.

Kor	1905—1907				1911—1913			
	magy. bir.	magy.	nem magy.	szlov.	magy. bir.	magy.	nem magy.	szlov.
29-ig	59,5%	57,7	60,2	63,2	51,1	51,4	50,9	63,4
30—49	37,9	40,1	37,1	35,3	42,0	43,1	41,5	32,8
50-en felül	2,6	2,2	2,7	1,5	6,9	5,5	7,6	3,8

Stat. Közl. 67. köt. 23+ és 34 lapok adatai alapján.

A múlt század második felének hasonló arányait megerősíti Ráth Zoltán, a négy fő kivándorló megyére 1869—1890 közötti népszámnövekedésére vonatkozó számítása:

Kor	Szepes		Sáros		Abaúj		Zemplén	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
16—20	+ 19,1	+ 0,5	+ 17,2	+ 13,3	+ 15,9	— 2,4	+ 21,7	+ 13,1
21—25	— 14,7	— 5,5	— 34,0	— 5,2	— 4,2	+ 4,7	+ 10,6	+ 20,5
26—30	— 31,8	— 16,2	— 44,2	— 10,2	— 22,8	— 15,1	— 7,4	— 1,6
31—40	— 30,3	— 11,7	— 32,8	— 2,5	— 28,7	— 13,9	— 16,6	+ 2,1
41—60	— 15,6	0,0	— 11,5	+ 13,3	— 10,9	+ 5,6	— 2,5	+ 12,4

DR. RÁTH ZOLTÁN, Népünk korviszonyai és halálozási statisztikánk; Közgazdasági és Közigazgatási Szemle XVIII. I. Bpest 1893.

Megye	Ezer férfira jutott nő	
	1900	1910
Árva	1101	1134
Liptó	1102	1117
Trencsén	1162	1176
Sáros	1136	1137
Szepes	1092	1088
Abaúj	1120	1107
Zemplén	1123	1129
Országos:	1011	1015

Stat. Közl. 42. köt. 15 p.

[80] Árva:	82,364 ill.	78 675
Sáros:	174,833 „	172 757
Szepes:	173 769 „	171 725

A születés-halálozás alapján kiszámított és a tényleges szaporodás közötti különbségekre I. LÁNG LAJOS, A benső gyarapodás szerepe népességünk szaporodásában az utolsó évtized alatt; Közgazd. és Közig. Szle XVII. I. Bpest 1893, 26—7.

[83]	Megye	1869	1890	1910
	Árva	103	117	120
	Trencsén	92	124	131
	Szepes	97	127	139
	Sáros	118	145	140
	Zemplén	121	135	148
	Abaúj	125	133	149

J. SVETOŇ i. m. 189.

[84] J. SVETOŇ i. m. 189—140.

[85] SÁNDOR P. i. m. 291, 296—97.

[86] L. RÁCZ ISTVÁN, A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály (1849—1914) c. tanulmányát, 94. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének Évkönyve I. 1962. A kitűnő és értékes munka ebben a kérdésben átvette azt az állítást, hogy „... a kivándorlás az itthonmaradt mezőgazdasági népességnek valóságos megváltója lett”, ami nem helytálló, és a szerző egyenlőségi jelet tesz a kivándorlás-napszámbéremelkedés közé.

[87] MATLEKOVITS i. m. 468—73.

[88] Stat. Évkönyv 1898, 59—60.

[89] Ezeknek az éveknél adataira lásd J. SVETOŇ i. m. 190 és NEMÉNYI i. m. 17—8.

[90] J. SVETOŇ i. m. 188.

[91] ŠTEFÁN JANŠÁK: Život dr. Pavla Blahu, Sv. II. 279, Trnava 1947.

[92] Az amerikai szlovákok egyik vezető egyénisége Peter Rovnianek, az Amerikansko Slovenské Noviny szerkesztője, a Národný Slovenský Spolok megalapítója és egy kisebb bankház tulajdonosa. Rovnianek szoros kapcsolatot tartott fenn a hazai szlovákokkal, különösen Blahóval. Bankja jelentős forgalmat bonyolított le a kivándorolt szlovákok hazaküldött pénzével, foglalkozott hajójegyek beszerzésével a kivándorlók részére, a kivándorlók hivatalos ügyeinek intézésével. Természetesen más üzleti ágakkal is, és élénk kapcsolatban állott a Tatra Bankkal. Rovnianek bankja 1911-ben tönkrement, elveszett a kivándorolt szlovákok mintegy 1,5—2 millió megtakarított dollárja. Támogatta anyagilag a szlovák nemzeti mozgalmat, ösztöndíjakat alapított. Lásd Š. JANŠÁK i. m. 279—97.

[93] Az adatok: Št. JANŠÁK i. m. ih., A. Pietor: Nápor-odpor, 104—5; Napred, 1907. XI. 15. sz., TAJTÁK i. m. 244; BERZEVICZI JENŐ, A magyarországi tót nemzetiségi kérdés ismertetése; kézirat a Št. Slov. Ústredný Archív-ban, Šrobárov fond I. 10. sz. Bratislava; továbbá TÓTH FERENCNEK, a Slovenské Noviny amerikai lap szerkesztőjének a pittsburgi cs. és kir. konzulhoz intézett jelentése 1909-ben, Št. slov. Ústr. Archív Bratislava, MMV. 26. Mapa, M. Kir. Min. eln. 20 res./1910.

[94] Št. Archív Bojnice, Nyitra m. főisp. res. 21/191, II. 901/S.

[95] Št. Slov. Ústr. Archív Bratislava, MMV. eln. Mapa 10,741 res./1902, 772/res/1902, Mapa 24,653 res/1906, Mapa 25. 15 res/1908.

[96] Uo. Mapa 10. 772 res/1902, Mapa 24. 402 res/1907; JANŠÁK i. m. I. k. 94, 98, II. 280.

[97] DR. FRANTIŠEK BOKES, Dejiny Slovákov a Slovenska; Bratislava 1946; 341.

[98] Wekerle miniszterelnök levele a külügyminiszterhez a philadelphiai konzul jelentésére hivatkozik. Št. Slov. Ústr. Archív, Bratislava, MMV. Mapa 24. 402 res/1907 és BOKES i. m. 342.

[99] Národné Noviny 1907 II. 21. sz. és BOKES i. m. 342.

[100] Št. Slov. Ústr. Archív Bratislava, MMV eln. res 402/1907, Mapa 24., Uo. MMV. eln. 136 res/1908.

[101] O.L. Min. eln. ir. 4446/1902.

[102] Št. Archív Liptovsky Mikuláš, főisp. biz. 60/1902.

[103] Št. Slov. Ústr. Archív Bratislava, MMV. 757, 761 1s 800 eln. res/1901, Mapa 7.; Št. Archív Levoča, főisp. biz. 51/1902.

К ВОПРОСУ ЭКСПАТРИАЦИИ

И. Полани

Хотя в венгерской специальной литературе многочисленные исследования и книги занимаются вопросом экспатриации, ему все же недостаточно много уделяется внимания в современной венгерской марксистской историографии. Гражданские специалисты не занимались сутью проблемы, крестьянским вопросом, они только поверхностно касались вопроса экспатриации.

Так же остались в стороне от специальной литературы такие вопросы, как экспатриация и национальные вопросы, исследование хозяйственных культурных и политических связей отечественных национальных движений с национальными эмигрантами.

Эта статья отнюдь не претендующая на полноту, занимается вопросами экспатриации бывших северных районов Венгрии, то есть экспатриацией словаков. Она разрабатывает сравнительные данные и сообщает их объяснением того вопроса, почему из северных районов и почему именно словаки экспатрировались в большей мере, в дальнейшем кратко подытоживает политическое движение американских словаков, их связь с отечественным словацким движением и безуспешные попытки венгерских правящих кругов препятствию этих связей.

ZUR FRAGE DER AUSWANDERUNG

Von

I. Polányi

Obwohl die Frage der Auswanderung in der ungarischen Fachliteratur den Gegenstand zahlloser Aufsätze und Bücher bildet, ist sie in der heutigen marxistischen Geschichtsschreibung doch vernachlässigt. Die ungarischen Aufsätze befassten sich mit dem Kern des Problems, der Bauernfrage nicht und konnten deshalb nur die Oberfläche der Frage berühren. Ein gleichfalls vernachlässigtes Gebiet der Fachliteratur ist die Untersuchung der Beziehungen zwischen Nationalität und Auswanderung, sowie der wirtschaftlichen, kulturellen, politischen Beziehungen der zu den Nationalitäten gehörenden Auswanderer und der einheimischen Nationalitätsbewegungen. Gegenwärtige Arbeit befasst sich, ohne Anspruch auf Vollständigkeit zu erheben, mit der Auswanderung der ehemaligen nordungarischen Komitaten bzw. der Slowaken. Es werden Vergleichsdaten verarbeitet und publiziert, um zu erklären, warum die Auswanderungsziffern in den nordungarischen Komitaten bzw. bei den Slowaken am höchsten waren. Schliesslich werden die politischen Bewegungen der amerikanischen Slowaken, ihre Beziehungen zu der einheimischen slowakischen Bewegung, sowie die erfolglosen Bemühungen der ungarischen Regierungskreise um die Verhinderung dieser Verbindungen kurz dargestellt.